

9 Veranderde samenleving, veranderd Binnenhof

Zogenoemde breukjaren hebben vaak iets arbitrairs, maar dat geldt niet voor 2002. Dat zou echt een breukjaar blijken te zijn. Voor het beginjaar 1982 van de beschreven periode ligt dat anders. Daar had ook 1986 of 1987 voor kunnen worden gekozen en dan vooral op grond van veranderingen die bij de PvdA plaatsvonden. In 1986 stapte Den Uyl op als partijleider (hij zou in december 1988 overlijden), maar belangrijker was een verandering van koers. Na de verkiezingen van 1989 maakte die wending hernieuwde regeringsdeelname mogelijk en in 1994 zelfs een coalitie met de VVD. Dat kon worden gezien als ontideologisering, maar evenzeer was er sprake van nieuw realisme; realisme zowel ten aanzien van de politieke krachtsverhoudingen als waar het ging om de 'maakbaarheid' en houdbaarheid van de sociale rechtsstaat. Erkenning dat hervorming daarvan noodzakelijk was, werd een verbindend element bij de samenwerking van alle gevestigde partijen.

Nadat PvdA en VVD minder goede ervaringen hadden gehad bij hun samenwerking met de christendemocraten, lag beëindiging van de sinds 1959 bestaande wederzijdse uitsluiting voor de hand. Dat was de enige manier om het CDA zijn spilpositie te ontnemen en bood kansen om op sommige dossiers doorbraken te forceren. Het was echter primair een pragmatische, politiek-strategische keuze en geen ideologische. Het CDA verkeerde na de nederlaag bovendien in een diepe crisis.

Voor zowel PvdA als CDA waren daarnaast veranderingen in de samenleving van betekenis, zoals ontkerkelijking, individualisering en veranderingen in de beroepssamenstelling. Thema's als milieu, integratie en onderwijs gingen bovendien een prominentere rol bij electorale keuzes spelen. Er kwam een einde aan 'de traditionele achterban'. Wisseling in stemgedrag, bijvoorbeeld op grond van vertrouwen in de lijsttrekker c.q. premier, nam mede daardoor toe.

CDA en PvdA braken in 1994 bij de kandidaatstelling voor de Tweede Kamer bovendien met de verzuilde, organische maatschappij, waarin maatschappelijke belangen als vanzelf een plaats kregen in het parlement. Politieke nieuwkomers en buitenstaanders konden voortaan vanwege persoonlijke pluspunten een plek op de lijst krijgen. Meer dan voorheen stonden in een kabinetsperiode zichtbare resultaten voorop; resultaten voor individuele politici en voor de coalitiepartijen. Dichtgetimmerde gedetailleerde regeerakkoorden, Torentjesoverleg en aangescherpte fractiediscipline ondersteunden dat.

Het heersende beeld van de kabinetten in de periode 1982-2002 was wis-
selend, of beter: verwarrend. Het krachtdadige kabinet-Lubbers I had wei-
nig te lijden van de RSV-affaire en dat gold evenzeer voor het verfrissende
kabinet-Kok I dat niet werd beschadigd door kwesties als de gouden hand-
druk voor Van Randwijck en de CTSV-affaire. Het 'sleetse' Lubbers II bracht
daarentegen wel de stelselherziening sociale zekerheid, de Mediawet, de
Wet studiefinanciering en de Oort-wetgeving in het *Staatsblad* en voerde de
verzelfstandiging van de PTT door. Het vaak zo 'stroperig' gevonden kabi-
net-Lubbers III hervormde de arbeidsvoorziening, voerde de basisvorming
in, bracht grote veranderingen tot stand in het beroepsonderwijs, zette
stappen naar privatisering van NS, voerde de omvangrijke bruterings-
operatie door, maakte de definitieve stap naar het duale omroepbestel, her-
vormde de WAO en wist meer dan onder Lubbers I en II het begrotingstekort
terug te dringen. En die lijst van belangrijke hervormingen en wetgeving is
verre van volledig. Tijdens het later in sommige kringen zo bekritiseerde
Paars II werden niet alleen het homohuwelijk en de euthanasiekwestie ge-
regeld, maar werden onder meer een nieuwe Vreemdelingenwet, een nieuw
belastingstelsel, de dualisering van het gemeentebestuur en de Wet arbeid
en zorg tot stand gebracht. Dat kabinet zette grote stappen naar verdere pri-
vatisering van de energie- en telecommarkt. Kortom: wat waren nu eigen-
lijk de sterke en de zwakke kabinetten?

Die sterkte-zwakteanalyses werden veelal niet gemaakt op basis van
prestaties, maar hingen samen met beleving. Het ging dan om zaken als 'het
op elkaar uitgekeken zijn', een aanstaande leiderswisseling (Lubbers/Brink-
man, Kok/Melkert), het gevoel dat het kabinet was 'uitgeregeerd', het weg-
vallen van de wens om wel of niet door te regeren (in 1986 en 1998 was die
wil er wel) en externe factoren. Bij dat laatste kon tijdens Lubbers III worden
gedacht aan de steun voor het militaire optreden tegen Irak en aan de grote
stroom van asielzoekers, en onder Kok II aan de aanslagen van 11 september
en het daardoor in hevigheid toegenomen debat over integratie.

Na de jaren 1982-1986 waarin oorzaken en gevolgen van de economische
crisis voortvarend waren aangepakt, volgde een periode met – in economisch
opzicht – een vrij constante lijn. Liberalisering was daarin het sleutelwoord.
Na terugkeer van de PvdA in het kabinet werd die liberalisering op zichzelf
niet betwist, maar was er wel debat over sociale randvoorwaarden. Strijd
tussen de ministers Zalm en Melkert over tekortreductie versus stimulering
gaf aan dat 'ideologie' nog wel een rol speelde. Dat was echter vooral een
strijd in het kabinet. De PvdA wist niet te voorkomen dat ter linkerkant de
SP in toenemende mate kansen zag en greep. Structurele hervormingen in
de sociale zekerheid en de zorg, evenals privatiseringen in woningsector,

689 1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
40
41
42

1 690 energie, telecommunicatie en openbaar vervoer, waren inmiddels door
2 vrijwel alle partijen aanvaard.

3 De gunstige economische ontwikkeling in de jaren 1995-2001 was bevoor-
4 derlijk voor het slagen van Paars. Daarnaast konden op immaterieel vlak
5 successen worden behaald. Dat maskeerde echter onderliggende fricties in
6 de coalitie over de rol van de overheid en het inkomensbeleid. Langere
7 wachttijden, ongemak met schaalvergroting, ‘stille’ armoede (voedselban-
8 ken) en vervreemding in wijken door criminaliteit en onvoldoende geïnte-
9 greerde nieuwkomers waren bovendien smeulende veenbranden in een
10 schijnbaar tevreden samenleving. Dat betekende niet dat de diverse kabi-
11 netten geen oog hadden voor die problemen. Wetgeving, nota’s, actieplan-
12 nen, stadsvernieuwing, de sociale vernieuwing, de inburgeringsplicht en de
13 komst van bewindslieden voor specifiek het grotestedenbeleid waren daar
14 tekenen van. Alleen bewoners die direct met deze problemen te maken had-
15 den, leken dat niet zo te ervaren.

16 Onmiskienbaar was er bovendien soms sprake van een falende overheid.
17 De Bijlmerramp, IRT, hsl- en Betuwelijn, de Vuurwerkcramp in Enschede
18 en de bouwfraude waren daar voorbeelden van. En verantwoordelijken
19 bleven vrijwel altijd zitten. Dat overschaduwde deels het beeld dat er in de
20 jaren 1982-2002 grote hervormingen werden doorgevoerd, dat de vrijheid
21 van burgers toenam, dat er regelingen kwamen voor ouderschapsverlof en
22 voor het combineren van werk en zorg, dat de economische crisis niet alleen
23 werd overwonnen maar ook tot nieuwe bloei leidde en dat de overheids-
24 financiën op orde kwamen. Voor velen bleef grotendeels buiten beeld dat
25 een reeks wetten tot stand werd gebracht. Naast de vele eerder in dit hoofd-
26 stuk genoemde bijvoorbeeld een wet over uitbreiding van medezeggen-
27 schap, een Algemene wet bestuursrecht, wettelijke regeling van medische
28 beroepsuitoefning, geheel herziene Kieswet, Provinciewet en Gemeentewet,
29 een aangescherpte Arbeidsomstandighedenwet en een wet over persoons-
30 registraties. En dat is maar een zeer kleine greep. Ze kwamen meestal in
31 tamelijke eendrachtige samenwerking van regering en parlement tot stand,
32 zonder veel ‘politiek gedoe’.

33
34 De complexiteit van de samenleving, zowel nationaal als internationaal, en
35 het terugtreden van de overheid leidde er in toenemende mate toe dat ‘Den
36 Haag’ lang niet meer over ‘alles’ ging. Dat werd nog versterkt door een steeds
37 zichtbaarder ‘binnendringen’ van de EU in de samenleving, met de euro en
38 daarmee verbonden begrotingsregels en het Schengenakkoord als meest
40 sprekende voorbeelden.

41 Beleidsuitvoering in een complexe samenleving leidde daarnaast tot meer

‘affaires’. Maar de aandacht van de media ging daar ook sterk naar uit. Het afnemen van ideologische tegenstellingen deed de journalistieke behoefte aan andere verhalen toenemen. Verschil van mening of debat werd vertaald als ‘ruzie’ en ‘crisis’ en onwelgevallige beslissingen zorgden stevast voor ‘woede’.

De meeste partijen zagen participatie afnemen, maar burgers werden wel assertiever. Wat zij voorheen verlangden werd nu ‘geëist’. VVD-voorman Hans Dijkstal zou sommigen van hen zelfs betitelen als ‘verwende diva’s’: zij wilden liefst zo min mogelijk overheidsbemoeyenis, maar klaagden wel bij diezelfde overheid als het fout ging. Informele en directe benadering van politici was inmiddels gewoon geworden. Dat had als keerzijde dat sommigen (anoniem) schelden of bedreigen geoorloofd achtten. Die ontwikkelingen maakten het politieke leven er niet eenvoudiger op.

691 1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
40
41
42